

ČITATELSKÝ DENNÍK

3) Národná identita a nacionalizmus

Anderson, B. (2003) Pomyslná spoločenstvá. In Hroch, M. (ed.) Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů. Sociologické nakladatelství, Praha, str. 239-269.

Kľúčové slová:

Pomyslené spoločenstvá, nacionalizmus, národná identita, homogénny čas, jazyky svetových náboženstiev, kníhtlač a noviny

Stručný obsah:

Autor pripisuje vojenské konflikty v rokoch 1978 a 1979 medzi Vietnamom, Kambodžou a Čínou silnejúcemu nacionalizmu, veď sa proti sebe postavili stúpenci rovnakej ideológie - marxizmu. Nacionalizmus vidí ako najuniverzálnejšiu legitímnu hodnotu súčasnosti aj blízkej budúcnosti, avšak ťažko (a či vôbec) definovateľnú, ako uznali viacerí významní autori (napríklad Hugh Seton-Watson a Tom Nairn). Definíciu národa sťažujú rozpory medzi jeho modernou povahou v očiach historikov a historickosťou podľa nacionalistov, rozpor medzi politickou silou nacionalistov a ich filozofickou chudobou. Autor definuje národ ako vonkajšie ohraničené „pomyslené spoločenstvo“, ktorého všetci členovia sa navzájom nikdy nespoznajú, ale spája ich spoločná predstava ich národa. Ernest Gellner dokonca hovorí, že nacionalizmus vynachádza národy tam, kde neexistujú.

Autor porovnáva nacionalizmus s náboženstvom a dynastickými ríšami, ktorých význam a postavenie v západoeurópskej spoločnosti 18. storočia podkopalo osvietenstvo a racionalizmus, a vtedy ľudská potreba nadčasovosti a osudovosti našla svoje vyjadrenie v nacionalizme. V minulosti územne rozsiahle rozšírenie svetových náboženských spoločenstiev umožnila univerzálnosť písaného jazyka posvätných textov a hierarchické usporiadanie spoločenstiev tých dôb. V 18. storočí v dôsledku objaviteľských výprav do zámoria sa v náboženstve objavili prvky teritorializácie a porovnávania s ostatnými, čo spolu s rozširovaním moderných jazykov moc veľkých náboženských spoločenstiev oslabilo. Dynastické ríše boli vybudované okolo nadriadeného centra – panovníka, ustanoveného z Božej moci, s nejasnými a neustále sa meniacimi hranicami v závislosti na výbojoch a svadobnej politike panovníka. Moderné revolúcie už od 17. storočia vyzdvihovali poddaných do role občanov a žiadali legitimitu vládnucej vrstvy. A hoci dynastické štáty pretrvali vo veľkom rozsahu až do 20. storočia, mnohé z nich už stavali na prvkoch nacionalizmu.

Popri uvedených zmenách v stredovekej spoločnosti za zásadnú pre vznik nacionalizmu považuje zmenu vnímania času zo stredovekej simultánnosti/súbežnosti času minulosti a budúcnosti v prítomnom okamžiku na vnímanie času ako homogénneho, prázdneho, meraného hodinami a kalendárom. Na tomto princípe stáli nové literárne žánre 18. storočia – román a noviny. Umožnili čitateľovi vidieť udalosti, ktoré prebiehajú súčasne („medzitým“ čo prebiehajú iné). Tak si ľahšie osvojili aj predstavu o ostatných členoch národa, s ktorými sa síce v realite nikdy nemusia stretnúť, ale sú presvedčení o ich vytrvalej, anonymnej a simultánnej aktivite. Autor ďalej na príklade štyroch literárnych úryvkoch túto teóriu ďalej podrobne rozoberá a vysvetľuje.

V závere autor zdôrazňuje úlohu vynálezu a rozšírenia tlače (kníh a novín), vďaka čomu sa v nacionalizme podarilo skĺbiť dohromady základné kultúrne koncepcie bratstva, moci a času.

Vlastný názor:

Autorom článku spomínané tri koncepcie (prináležitosť k náboženstvu, k panovníkovi a vnímanie súbežnosti času), či presnejšie povedané ich úpadok, nepochybne významným dielom prispeli k utvoreniu nacionalizmu. Či skôr svojím ústupom vytvorili priestor pre niečo nové, potrebu novej „ideológie“ (zdá sa byť natoľko prirodzená, že ju tak nikto neoznačuje). Že sa touto ideológiou

stal zrovna nacionalizmus autor považuje za úplne samozrejme. Málo priestoru, ak vôbec nejaký, venuje iným faktorom súvisiacim s premenami spoločnosti, ktoré takisto menili myslenie ľudí ako aj prostriedky na realizáciu ich myšlienok (vedecký, technologický pokrok a pod.).

Článok je celkovo veľmi „filozoficky“ koncipovaný – vychádza síce z určitých historických faktov, väčšinu priestoru však, akoby veľmi vzdialeným pohľadom, venuje rozprave o možných príčinách, okolnostiach, motiváciách a myšlienkových pochodov nástupu nacionalizmu ako „svetovej ideológie“. Takéto poňatie témy nemožno označiť za nesprávne, ale veľmi sťažuje čítanie a porozumenie, ak je čitateľ zvyknutý na úplne iný spôsob opisu a argumentácie – nie tak podrobný do hĺbky, ale skôr jednoduchý, jasný, praktický a zasadený do širších súvislostí na rovnakej úrovni. Zvlášť časť článku s podrobným literárnym a významovým rozborom vybraných literárnych úryvkov bola pre mňa osobne takmer úplne nezrozumiteľná a zbytočná.

Johnson, N. C. (2002) The Renaissance of Nationalism. In Johnston, R. J., Taylor, P. J., Watts, M. J. (eds.) Geographies of Global Change. Remapping the World. 2nd. ed. Blackwell, Oxford, str. 130-142.

Kľúčové slová:

Nacionalizmus, nový vzostup nacionalizmu, pomyslené spoločenstvo (imagined community), budovanie národa a jeho prvky

Stručný obsah:

Nacionalizmus je túžbou po zjednotení, uskutočnení, naplnení kultúrnych a územných nárokov. S koncom studenej vojny sa zdvihla vlna nacionalizmu, nielen v bývalých socialistických krajinách, ale napríklad aj v Británii a v USA. Hoci globalizácia zdanlivo potláča úlohu národa a postmodernizmus sa vyznačuje politickou a kultúrnou rôznorodosťou, národný štát si aj naďalej udržuje svoje postavenie ako sprostredkovateľ medzi lokálnym a globálnym. Podľa Andersona (1991) je národ akýmsi pomysleným, vykonštruovaným spoločenstvom. Vytváranie obrazu národa má podľa neho svoje počiatky v 16. storočí a súvisí s úpadkom cirkevnej vlády a dynastickej oddanosti a s nástupom reformácie, osvietenstva a kapitalizmu. Napomohol mu vynález kníhtlače v 16. storočí a hlavne neskoršie masové rozšírenie gramotnosti v 19. storočí. Proces budovania národa súvisí s poňatím dejín národa, kolektívnej pamäte, kultúry, symbolickej krajiny...

Kultúrna identita sa často viaže na spoločný jazyk. Politizácia jazyka vyžaduje jazykové plánovanie, jeho štandardizáciu, systém verejného vzdelávania. Aj v súčasnosti je práve jazyk predmetom rôznych sporov v rámci štátov, napríklad v Belgicku, Kanade, na Slovensku, v Írsku (vyhlásenie írčiny za národný jazyk ako prejav boja za nezávislosť) či v bývalých kolóniách (často nutné ponechať jazyk koloniálnej veľmoci kvôli jednotnosti).

Ďalším nástrojom vytvárania obrazu národa je vyzdvihovanie období jeho slávnej minulosti, napríklad vo forme „vynájdenej tradície“, akou sú tartanové sukne v Škótsku; alebo zobrazovaním výjavov z minulosti maľbami na múroch v Severnom Írsku. Významne sa na tom podieľa cestovný ruch a „priemysel dedičstva“ (heritage industry), nové formy výstav v múzeách, historicko-tematické (zábavné a vzdelávacie) parky, architektúra. So slávnou minulosťou národa súvisia udalosti a osoby, ktoré poskytujú námety na rôzne pomníky (napr. príslušníkom národa padlým vo vojnách) a sochy (významných politických, vojenských, kultúrnych osobností). Ich výstavba sa rozšírila v 19. storočí. Udržujú v povedomí ľudí národné mýty a symboly. Rozmiestnenie monumentov môže mať hierarchickú symboliku.

Debata o nacionalizme obyčajne nezasahuje do otázky genderu. Iróniou je zobrazovanie ideí slobody, spravodlivosti a rovnosti ženskými postavami, keďže práve ženám sa týchto práv často nedostáva. Tradičná prevaha mužov v debatach o nacionalizme neustále pretrváva napriek významnej roli žien vo formovaní národného povedomia napríklad výchovou detí.

Definovanie národa je nerozlučne spojené s miestom, územím, na základe historického vývoja a etnického rozšírenia. Vláda nad konkrétnym územím a vymedzenie národných hraníc sú častými príčinami konfliktov na regionálnej, národnej i medzinárodnej úrovni.

Vlastný názor:

Národná identita sa zdá byť prirodzenou charakteristikou vychádzajúcou zvnútra človeka, z jeho (viac fyzickej než psychickej) podstaty. Preto je zaujímavé spoznať, že nacionalizmus je z odborného hľadiska akosi ideológiou, ktorá v minulosti neexistovala, vznikla až neskôr, v konkrétnom historickom období a postupne sa vyvíjala a bola upravovaná práve v článku spomínanými nástrojmi budovania obrazu národa. Tieto sú bežnými ľuďmi, občanmi, často úplne nevedomené, prijímané a podporované, i keď ich forma vyžaduje zmenu a aktualizáciu v súlade s novými trendmi v spoločnosti. Článok akoby otvoril širokú tému nástrojov nacionalizmu, ktorá svojou neustálou dynamikou poskytuje veľké možnosti ďalšieho hlavne sociologického i politického výskumu.

Otázky do diskusie k téme Národná identita a nacionalizmus:

1. Aká časť nacionalizmu a národnosti existuje iba v pomyslenej rovine (je národ čisto pomysleným spoločenstvom)? S akou presnosťou, výstižnosťou môžu byť použité iné vymedzenia národa (napr. biologické, kultúrne, geografické)
2. Nakoľko je vytváranie obrazu národa vedomé a cielené (určitými aktérmi) alebo naopak prirodzené ľudskej spoločnosti, a význam národných symbolov im je pripísaný až spätne?
3. Aký je vzťah medzi pojmi národný a etnický? Možno hovoriť o existencii starovekých „národov“ pred utvorením nacionalizmu?